

KULTURNÍ DETAIL V KRAJINĚ – HISTORICKÉ STRUKTURY KRAJINY SEMINÁŘ

Metodické centrum zahradní kultury při územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu (NPÚ) uspořádalo 16. května 2017 v Kroměříži inspirativní seminář. Centrum využilo ke konání krásný prostor přednáškového sálu, vytvořený z půdního prostoru své historické budovy. Seminář proběhl v rámci mediálního téma-

tu „Krajina“, který Národní památkový ústav zvolil pro rok 2017.

Úvodní příspěvek s názvem *Klenoty naší krajiny* přednesla s příznačným citem pro památky a jejich prostředí **PhDr. Jana Spathová**. Jako součást vyhodnocení krajinného rázu uvedla nutnost identifikace charakteristických prvků posuzo-

vané oblasti, a to jak přírodní tak i kulturní povahy. Upozornila, že hodnota významné části architektonických památek je dána jejich umístěním a krajinným rámcem. PhDr. Jana Spathová připomenula skutečnost, že podobu historické kulturní krajiny dotváří drobné sakrální objekty jako malé kostelíky, kaple, zvonice, boží muka a poklony, kříže a smírčí kříže a sochařské památky spolu s dalšími krajinnými prvky, terénním reliéfem, skladbou porostů, strukturou cest a toků. PhDr. Jana Spathová zmínila mimo jiné také význam lidové architektury. Vyzvedla vedle obytných staveb mnohdy opomíjené objekty suširen ovoce, seníky, vinohradnické stavby nebo sklepy s lisovnamy. Příklady opět uvedla i s místy výskytu v dané oblasti.

Příspěvek citlivě vyzýval k respektování konkrétního místa dané památky, protože tato jedinečnost představuje prvořadou hodnotu krajiny. Zdůraznil oživení zájmu o kulturní krajinu, její ochranu a obnovu jak jednotlivců, tak i občanských sdružení, místních samospráv a některých státních orgánů. Zá-

Foto © Zuzana Pokorná

věr příspěvku patřil informacím o možnostech čerpání finančních prostředků na obnovu drobné sakrální architektury, památek místního významu, ale i památek lidového stavitelství, které se staly, v souladu se zpracovanou Koncepcí Zlínského kraje, prioritou číslo jedna.

Obdobně zaměřený referát, tedy poukázání na drobnou architekturu jako doklad vztahu obyvatel ke krajině, přednesl **Ing. Igor Kyselka, CSc.** Poukázal na neřízenou suburbanizaci a zarůstání krajiny lesem a nálety. Další prvky v krajině padly za oběť po roce 1990 rozsáhlým stavbám fotovoltaických elektráren. Těmito neblahými jevy mizí často zbytky posledních mezí, remízků, kamenic, hraniční patníky, trojmezíky, kamenné zidky a mostky či starobylé dlážděné nebo úvozové cesty. Připomenul i existenci historické technické struktury jako jsou větrné mlýny, pily, hamry, náhony, vápenky a vojenská opevnění. Upozornil na strukturu humen dotvářejících obraz vesnice i stavby komponované krajiny, grotty, vítězné oblouky, obelisky, vyhlídky a staré rozhledny. Nezapomněl ani na archeologické památky nebo prosté studánky, studny a napajedla.

Ing. Jana Špulerová, PhD. z Ústavu krajinnej ekológie Slovenskej akadémie vied seznámila přítomné se zajímavým projektem. Jeho předmětem je celoslovenské mapování historických struktur zemědělské krajiny. Mapování existujících fragmentů krajiny, které zůstaly zachované jako doklady tradičního obhospodařování půdy. Mapování probíhalo v letech 2010 až 2011. Získaná databáze je dále aktualizovaná. Projekt věnoval pozornost i prvkům drobné architektury.

Další ukázkou přístupu ke krajině na Slovensku byl příspěvek **Ing. Anny Dobrucké, PhD.** ze Združenie pre urbanizmus a územné plánovanie na Slovensku. Na konkrétních příkladech krajiny doložila postup hledání souvislostí v území, což vyžaduje pátrání po sotva čitelných posledních stopách komponované krajiny. Ing. Dobrucká varuje: mnohé změny v krajině jsou nenávratné, jestliže při plánování nebudeme respektovat zachovalou kompozici, přestane existovat, zanikne. Jako jsou pro města důležité historické veduty,

podobně jsou pro krajinu důležité její prvky včetně kompozic, krajina si jimi zachovává svůj charakteristický obraz a tradiční hodnoty.

Region Jestřebích hor a jeho drobnou architekturu představila **Ing. Pavlína Procházková** z Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Věnovala se v příspěvku oblasti, v níž byla architektura ovlivněna kulturními počiny dvou národů, českého a německého. Období po druhé světové válce – odsun německého obyvatelstva a nezájem o sakrální stavby následujícího totalitního režimu způsobila téměř zkázu tohoto dědictví. V současnosti o tyto objekty začíná veřejnost znovu pečovat. Na aktivitách se podílejí jak obce, spolky a farnosti, tak i jednotlivci. Restaurování drobných památek probíhá velmi citlivě a odborně. Ing. Procházková upozornila i na občasná případy laických zásahů.

Další příspěvek připravil **Ing. Martin Weber** z Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v. v. i. v Průhoncích. Zabýval se pojmem historická kulturní krajina, její ochranou na mezinárodní a národní úrovni. Ing. Weber uvedl základní členění kulturní krajiny na tři kategorie:

- I. komponovaná kulturní krajina navržená a vytvořená záměrně člověkem,
- II. organicky vyvinutá krajina, zahrnující dvě podkategorie:
 - a) reliktní nebo fosilní – „zkamenělá“ krajina,
 - b) kontinuální, stále se vyvíjející krajina,
- III. asociativní kulturní krajina.

Ing. Weber přiblížil mimo jiné také východiska ochrany a obnovy krajiny, zmínil půdorysné uspořádání struktury, prověření možnosti revitalizace zanedbaných a nevhodně využívaných ploch, sladění stávajících a předpokládaných forem využití s respektovaným duchem místa a jedinečností krajiny i volbu sortimentu. Z příspěvku se přítomní seznámili s výzkumem historické kulturní krajiny vybraných krajinných památkových zón. Projekt zahrnoval identifikaci kulturně – historických a přírodních hodnot ve vazbě na testování vyvíjených metodických postupů. Bližší informace o projektu

jsou k dispozici na webových stránkách: <http://www.kpz-naki.cz/>.

Doc. RNDr. Jaromír Kolejka, CSc. a **RNDr. Kateřina Batelková** z Ústavu geoniky Akademie věd ČR v Ostravě se věnovali ve svém příspěvku předindustriální krajině Slovácka. Objasnili pojem předindustriální krajina – jedná se o krajinu před nástupem hlavní vlny průmyslové revoluce, tedy na našem území zpravidla před rokem 1850. Zachovalé segmenty předindustriální krajiny nejsou v ČR evidovány s výjimkou krajinných památkových zón. V některých částech území přispěla k jejich zohlednění dokumentace územních systémů ekologické stability krajiny. K celoplošné evidenci se teprve přikročuje. Problémem je průběžné zalesňování nebo zarůstání náletovými dřevinami či terasování svahů. UNESCO považuje segmenty dávné krajiny za cenné kulturní dědictví. Ke znakům předindustriální krajiny autoři příspěvku řadí podobné členění pozemkové držby, podobnou strukturu využití pozemků a podobný vzhled území, jak tomu bylo před rokem 1850.

Mezi úkoly projektu, představeného dvojicí autorů, patří také hodnocení vlastností segmentů předindustriální krajiny Slovácka. V tomto regionu se zachovaly segmenty předindustriální krajiny zejména v lokálně extrémním prostředí, tedy nepříznivém pro moderní efektivní velkoplošné hospodaření. Hodnota segmentů předindustriální krajiny se tak odvíjí od míry zachovalosti a reprezentativnosti pro konkrétní typy kulturní krajiny.

Podobně zaměřený byl příspěvek **Ing. Tomáše Janaty** ze Správy Krkonošského národního parku. Na pozadí historie území od 16. století zdůraznil kulturní hodnotu krkonošských luk jako kulturního dědictví. Způsob hospodaření zanechal cenné stopy v podobě detailů krajiny, jako jsou kamenice, haldy, kamenné zidky, valy štětované cesty. Tyto agrární formy reliéfu se snaží zmapovat za pomoci nových postupů využívajících dálkového průzkumu Země.

Jako další se ujal slova **doc. Ing. Antonín Buček, CSc.** z Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Upoutal posluchače příspěv-

kem s názvem *Starobylé pařeziny jako historická struktura krajiny*. Příspěvek vznikl ve spolupráci doc. Ing. Antonína Bučka, CSc., Ing. Lindy Černušákové a Ing. Michala Friedla. Zmínil starobylost pařezin, to je tvaru lesa, existujícího díky schopnosti některých listnatých dřevin tvořit výmladky z pařezů nebo i z kořenů. Výmladkovým způsobem byla obhospodářována většina lesních porostů nížin, teplých pahorkatin a vrchovin na území České republiky až do 50. let 20. století. Při uplatňování standardních lesnických postupů hrozí úplný zánik těchto starobylých pařezin. Za ně označují odborníci lesní porosty výmladkového původu s dlouhodobým kontinuálním vývojem a zachovanými typickými přírodními a historickými prvky. K takovým významným přírodním prvkům ve starobylých pařezinách patří mimo jiné výmladkové polykormony, hlavaté stromy, doupné stromy, dendrotelmy, výstavky, ekotony a světliny.

Výmladkové polykormony – vznikají vegetativní regenerací dřevin. Schopnost tvořit pařezové nebo kořenové výmladky je u jednotlivých druhů dřevin velmi odlišná. Stáří výmladkových polykormonů může dosahovat až několik set let. Výskyt starých výmladkových polykormonů je rozhodujícím kritériem pro vymezení lokalit starobylých pařezin a nejdůležitějším kritériem pro hodnocení jejich významu.

Starobylý výmladkový polykormon habru v Lesnickém lese

Přírodní prvky	Počet lokalit	Historické prvky	Počet lokalit
Dendrotelmy	13	Archeologické památky	2
Doupné stromy	15	Hraniční kameny	6
Ekotony	13	Hraniční příkopy a valy	5
Hlavaté stromy	0	Hraniční stromy	8
Světliny	12	Pověsti a legendy	3
Výmladkové polykormony	16	Sakrální objekty	2
Výstavky	8	Staré cesty a stezky	4
Významné druhy	20	Technické objekty	10
		Zbytky pluzžiny	8

Tabulka uvedená ve sborníku k semináři přibližuje počet hodnotných přírodních a historických prvků v lokalitách výmladkových lesů v ORP Kuřim.

Hlavaté stromy – vznikají při ořezávání kmene ve větší výšce, kdy se postupně vytváří typická ztloustlá „hlava“. Charakteristické hlavaté stromy tvoří především vrby.

Doupné stromy – stromy s dutinami, jejich výskyt je častý ve starobylých výmladkových lesích. Na doupné stromy je vázán výskyt řady ptačích druhů, hnízdicích v dutinách.

Dendrotelmy – dutiny pařezů či kmenů, zadržujících po čas vodu, tvoří specifický mikrobiotop pro některý druh organismů.

Kulturně historický význam lokalit starobylých lesů zvyšuje výskyt dalších historických prvků, jako jsou:

hraniční kameny – významný doklad vlastnických poměrů a historického vývoje krajiny a topografická terénní památka,

hraniční příkopy a valy – jeden ze starobylých způsobů označování hranic lesa. Jsou rovněž významným dokladem vlastnických poměrů a historického vývoje krajiny, ale jejich význam není doceněn, nejsou evidovány a jejich původní funkce je většinou zapomenuta.

hraniční stromy – označovaly hranice pozemků, hranice panství.

Pozornost je třeba věnovat také dalším historickým prvkům výmladkových lesů, zvláště sakrálním objektům jako jsou lesní kamenné kříže, boží muka, obrázky na stromech, kapličky, křížové cesty a pomníky, dále starým cestám a stezkám. Pominout nelze technické objekty, k nimž patří staré štolky, kame-nolomy, hliniště, pískovny, těžební haldy, lochy (podzemní úkryty), militární zákopy a valy, studánky a prameny. K významným agrárním antropogenním tvarům patří zbytky pluzžin, dokládající dřívější zemědělské využití části současného lesa. V lesích se nejčastěji zachovaly agrární terasy, agrární haldy a agrární valy vzniklé složením z kamenů vysbíraných v polích.

Doc. Buček představil způsob inventarizace lokalit starobylých výmladkových lesů na modelových územích. Základní průzkum slouží k prokázání výskytu starobylých výmladkových lesů ve zkoumaném území, k vymezení jejich plošného rozsahu a k základnímu hodnocení jejich významu. Zejména ve významných lokalitách starobylých výmladkových lesů se provádí podrobný průzkum těchto lesů. Poloha prvků se zaměřuje přístrojem GPS, výstupem je podrobný plán lokality a databáze přírodních a kulturněhistorických prvků.

Zdroj: <http://fraxinus.mendelu.cz/vymladkovepolykormony>

Doc. Buček zmínil nutnost spolupráce a dohody mezi rezorty životního prostředí a kultury, ale i obecních úřadů a orgánů státní památkové péče a státní ochrany přírody. Podle stávající legislativy lze ochranu lokalit starobylých výmladkových lesů zajistit vyhlášením za kulturní památku podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Z hlediska památkové péče je lze dle doc. Bučka označit za památné pařeziny. Podle Třídníku nemovitých památek se jedná o světoznámý funkční typ, náležející do skupiny funkčních typů AT: stavby a díla s převažujícími přírodními prvky. Významné lokality starobylých pařezin tvoří součást venkovské krajiny.

Foto © Naděžda Rozmanová

Dalším příspěvkem slovenských kolegů byl příspěvek **Ing. arch. Kataríny Kristiánové, PhD.** z Ústavu urbanizmu a územného plánovania Fakulty architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave a **Ing. Dany Marcinkové**, zástupce Pamiatkoveho úradu Slovenskej republiky. Příspěvek měl název *Výbrané legislatívne aspekty ochrany hodnôt prvkov historickej zelene*. Zabýval se historickou zelení, zejména aspekty ochrany ve vazbě na historickou architekturu. Pod pojmem historická zezeň příspěvek rozuměl historické zahrady a parky, které tvoří areál architektonického objektu, nejčastěji bývalého šlechtického sídla. Součástí ploch historických zahrad a parků jsou další objekty, jako skleníky, oranžerie, oplocení, vstupní brány, mosty, prvky drobné architektury, umělecké plastiky, mobiliář, vodní a cestní systém. Přednášející vzpomněla princip parků založených na okraji sídla tehdy ve vazbě na krajinu. Dalším rozšiřováním zástavby sídla se tyto parky ocitají uvnitř sídla, čímž se zpřetrhají se vazby na volnou krajinu. Upozornila také například na nutnost chráněných pohledů a pohledových horizontů tak, aby solitérní památka zůstala v pohledu dominantní a nebyla postupně skryta rozrůstajícími se dřevinami. Podobné příklady jsou ukázkou hájení protichůdných zájmů různých rezortů. Podobně je tomu u ochrany historických stromořadí z pohledu rezortu kultury oproti rezortu dopravy, dbajícího především na bezpečnost provozu. Nástrojem pro vytváření komplexního pohledu na ochranu

Foto © Hana Šimková

Foto © Naděžda Rozmanová

historické zeleně a historických krajinných struktur je podle obou přednášejících územní plánování.

K vysoké kvalitě semináře přispěl výběr příspěvků a jejich konkrétní zaměření, neboť vycházely z aktuální činnosti přednášejících a naléhavých požadavků praxe. Profesionalitu pořadatelů a přednášejících potvrdil sborník, předávaný na semináři všem účastníkům na kompaktním disku. Graficky velmi pěkně připravený sborník zahrnuje čtivé texty k přednášené problematice a množství ilustrativních fotografií.

Závěr semináře patřil komentované prohlídce Květné zahrady v Kroměříži. Jejím půvabným prostředím provedl účastníky Ing. Igor Kyselka, CSc. Seznámil přítomné se základními fakty o Květné zahradě a na mnoha místech prohlídky předvedl staré doklady historického stavu zahrady pro srovnání s její hotovou úspěšnou obnovou či fotografiemi ještě nedávného špatného stavu. Květná zahrada je znovu nádherně vybroušeným šperkem krásného města Kroměříže. Bezchybné počasí a lákavé prostředí města i Květné zahrady utvrdilo, že do Kroměříže je třeba se ještě vrátit.

Příspěvek byl zpracován s využitím sborníku Kulturní detail v krajině – historické struktury krajiny ze semináře konaného v rámci mediálního tématu NPÚ pro rok 2017 „Krajina“

*Ing. arch. Naděžda Rozmanová
Ústav územního rozvoje*